

TEZ

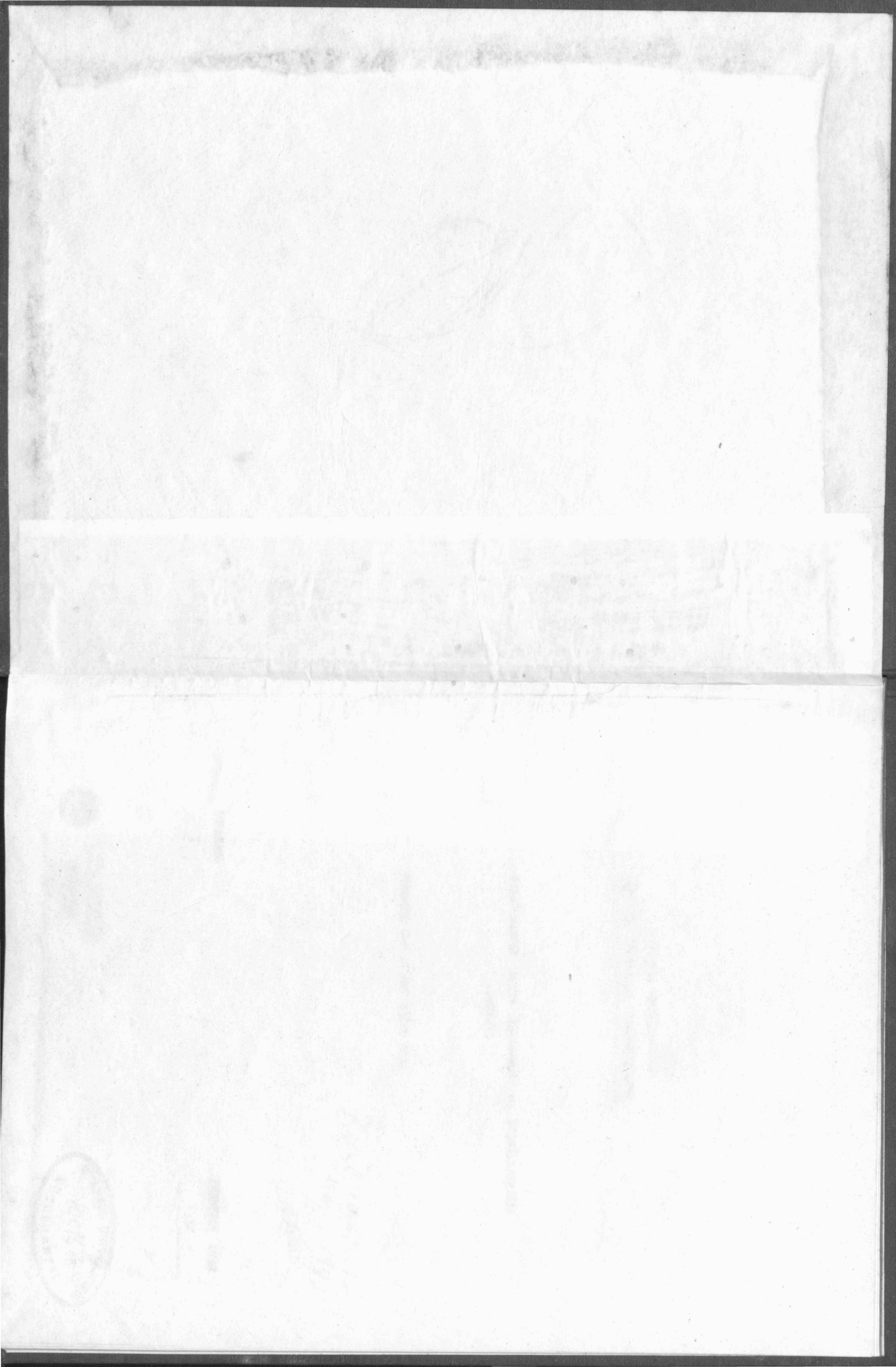
10016

CONDILLACIN DUYUM FELSEFESİ VE BİLGİLERİMİZİN
KAYNAĞI

10016

İzmir Kültür
1987

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ FELSEFE BÖLÜMÜ

CONDİLLAC'IN DUYUM FELSEFESİ ve BİLGİLERİMİZİN
KAYNAĞI

FELSEFE TARİHİ MEZUNİYET TEZİ

*Kabul edilmiştir
Mayıs 1973
Ah*

İSTANBUL

1973

İZZETTİN OTAY

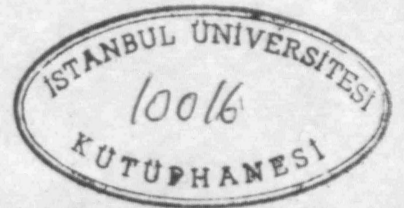
7337

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

10016

G İ R İ Ő

CONDİLLAC ve FELSEFESİ HAKKINDA BİR AÇIKLAMA

BİRİNCİ BÖLÜM

DUYUMLAR ARACI İLE İLK BİLGİLERİ EDİNME

- A- TEK DUYUMLA BİLGİ EDİNME : DİKKAT ve HAFİZA
- B- TEK DUYUSU OLAN BİR ADAMIN RUHSAL ve ZİHİNSEL DURUMU

I. HAZ ve ELEM

II. TEK DUYULU İNSANIN TUTKUSU, AŞK ve KİNE KORKUSU

III. UYKU ve RÜYA

İKİNCİ BÖLÜM

- A- DOKUNMA DUYUSUNA KATILAN DİĞER DUYULARIN KAZANDIRDIĞI BİLGİ
- B- BEŞ DUYUSU OLAN BİR İNSANIN DÜNYAYI TANIMASI

I. DUYUMLAR YOLU İLE İHTİYAÇLARI TANITMA

II. KARŞILAŞTIRMA'NIN ÖNEMİ ve YARGI

III. HAYAL GÜCÜ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- A- BİLGİLERİMİZİN KAYNAĞI
- B- RUHUN PAALİYETLERİ : KAVRAYIŐI, DİKKAT ve ANIMSAMA BİLİNC

B İ B L İ Y Ö Ğ R A F Y A

G İ R İ Ő

CONDİLLAC ve FELSEFESİ HAKKINDA BİR AÇIKLAMA :

Etienne Bonnot de Condillac 1715 yılında Grenoble'de doğmuştur. 1780 yılında Flux manastırında ölmüştür. Dauphine Pârlementosuna mensup ve Tedncin'lerle akrabalığı bulunan bir aileden gelmedir. Babasının ölümünden sonra 13 yaşında iken büyük kardeşinin yardımı ile Paris'de Sain-Sulpice Ruhban mektebine girer. Daha sonra bu mektebin orta ve lise kısmını Sarbon'da okumuştur. Edebiyat, felsefe ve fen tahsilini burada yapmıştır. Bu tahsil sayesinde o klâsiyi tenkit etmeyi, matematik fikirlerini anlamayı, Malbranch'ın ilâhi görüşleri ile Decartes'in fikirlerine karşı koymayı öğrenir.

Condilla felsefesini kısaca gözden geçirelim. Bilgilerimizin kaynağı nedir? sorusuna cevap veren görüşlerden biri de Sensualizmdir. Sensualizmin kaynağı Lock'a kadar dayanır. Fakat Lock tam bir Sensualist değildir. Lock bilgilerimizin kaynağını yalnız dış ve iç deney diye ayırmasına rağmen : Condillac bilgilerimizin kaynağının duyum olduğunu kabul ettiği için aşırı Sensualist olarak tanınır.

Condillac, Empirizmi Sensualizm yönünde geliştirmiştir. Ona göre bütün ruhi olaylar, düşünceler, tasavurlar, duyular ve iç güdüler duyuların şekil değiştirmesinden başka birşey değildir. Bunu göstermek için mermerden bir heykel ve ruhi olayların duyumdan geldiğini ispata çalışır.

Condillac " Duyular Üzerine İnceleme " adlı eserinde bilgilerimizin duyumdan geldiğini gösteriyor. Eseri dört bölümde inceliyor. Şürin menşeiini tetkik ederek, " Traite des Sensation,, isimli başka bir eserinin yayınlanmasından sonra, birçok gürültülere sebep olmuştur.

Filozoflar tarafından heyecanla karşılanmıştır.

1755 yılında yazdığı " Tresite de Animaux " adlı eserinde hayvanların idrak sistemini ve onların automotisme intenot olduğunu gösterir.

1765 de rahip olmuştur. 1769 da Gramarie ile beraber düşünce sanatını ve konuşma sanatı isimdeki eserlerini kaleme almıştır.

Yaptığı eserlerinde Fransız felsefesinin temelini kurmuştur. Eserlerinde bilhassa insanı tetkik etmiştir. Matematik ve fiziğin kuvvet ve kudretini ortaya koymuştur.

Condillac tam manâsı ile Sensualisttir. Bununla beraber Metaryalist olduğunu zannetmek doğru değildir. Şüphesiz ki Metaryalistler Sensualisme sı-kıca bağlıdır. Çünkü Metaryalistler zaruri olarak Sensualist'tirler.

Condillac, Lock'un tecrübesi felsefesinde hareket etmiş, ona Sensualist bir karakter vermiş. Ona göre insan hissi bir mahlûktur. Bundan dolayı muhuti ile temasta bulunarak bilgisini sağlar.

ESERLERİ : Hayatta iken yayınlananlar.

"Essai sur l'origins des connaissances humaines 1746 "

"Traité des sijsteme 1749,, , " Traité des Sensations,,

"Traité des animaux 1755,, , " Cours d'Etudes 1755 "

"Du Commarce et du Gouvernement considerés relativement l'un l'autre
1776,,

Ölümünden sonra yayınlananlar :

" la lojique 1780,,

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

DUYUMLAR ARACI İLE İLK BİLGİLERİ EDİNME :

Condillac " Duyumlar Üzerine İnceleme " adlı eserinde bilgilerimizin Kaynağının duyumlardan geldiğini ispatlamak için bir heykel tasarlar. Biz bu heykeli hiç bir duyusu olmayan bir insana benzetebiliriz. Böyle bir insan tek tek duyulara kavuştukça içinde bulunduğu evreni yavaş,yavaş tanımaya başlayacaktır. Dolayısıyla de heykel bilgi sahibi olacaktır. Bu bilgilerin kaynağı Condillac'a göre duyumlardır.

Beş duyuya sahip olan bir insanın, bu bilgileri şu duyuların sırasına göre kazandığını kabul edep, Condillac'a göre edindiği bilgileri ele alalım . Bu duyular sırası ile (Koklama, İşitme, Tatma, Görme ve Dokunma)duyularıdır.

A- TEK DUYU İLE BİLGİ EDİNME : DİKKAT ve HAFIZA

Yalnız koku alma duyusunun bulunduğunu farz edelim. Bulduğum evrende benim bilğim yalnız kokuların kavradığı alanda olacak, bunun dışında bende hiçbir fikir almayacak. Çünkü bende ne uzam ne şekil fikirleri vardır.

İlk defa bir gül kokladığımda , bu gül benim bütün benliğimi kapladığından, ben bu gülün kokusu olurum. Zira kendi benliğimden haberim yoktur. Benden ayrı olan gülün varlığından da habersizim. İlk defa böyle bir gül kokusu ile karşılaştığım için bunun kaynağının kendim olduğunu zannederim. Koku veren cisimler değiştikçe benim durumum da onlara uyarak değişecektir. İlk defa bir koku ile karşılaştığımda benim koku alma duyumum, kokuların bıraktığı izlenimlere karşı tam ve mükemmeldir. Condillac işte buna dikkat diyor."Heykelimizin koku alma yeteneği kendi örneğinde oluveren intibaya karşı tamdır.Benim adına dikkat dediğim şey işte budur.(1)

(1): CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme :S.42

Kokuların bıraktığı izlenimlere göre etkileri de değişir. Bir nesnenin çıkardığı koku bizi ya kendisine çeker, yada uzaklaştırır. Beni kendisine çeken koku, hoşlanma yeteneğime hitap ettiği için hoş bir kokudur. Beni uzaklaştıran koku ise, hoşun tersi olan nahos bir kokudur. Bu ayırt etmiş olduğum iki koku durumunun bana sağladığı şey, ruhumun bir şeyi sevip, sevmemesinin biricik kaynağı olmasıdır.

Biz bütün estetik değerlendirmeleri , hoş ve nahos açıdan değerlendiririz. Biz bu duyguyu yalnız koklama duyusuna bağlarsak yanlışlığı düşmüş oluruz. Fakat buna rağmen bu duyunun büyük rolü olduğunuda inkâr edemeyiz. Nahos bir duyum bisde azabın ortaya çıkmasına sebep olur. Sürekli olarak nahos bir duyumla karşılaştığımızda ya bu duyuyu sindirmek için mücadele eder, yada şiddetli bunalımlar içinde mahvalurus.

İlk anda aldığım bir koku bende ister hoş, ister nahos bir tesir bıraksın. Benim bu durum ilk karşılaştığım bir durum olduğun için, her ikisinin de bende bıraktığı tesir eşit olacaktır. Zira bende o anda değişme fikri yoktur. İlk anda hoş bir koku ile karşılaşırısam ben, yalnız hoş bir duyu olurum . Nahos bir koku ise, benim varlığımı nahos yapır. Henüz benim bunları ayırtetme imkânım olmadığından; beni mutlu etmediği gibi, hoş olmayan da beni mutsuz etmiş olmayacaktır. Mesut ve bedbahtlıktan haberim olmadığı için olduğum gibi kalırım, dolayısıyla ben bu konuda bir istek duymam. Condillac bunu şöyle açıklar." İlk duyum ürgeyi sedeliyecek ve çok şiddetli bir ağrı olacak derecede olmuş olsa bile, ne kadar nahos olursa olsun yine isteğe yol açmaz." (1).

Bütün duyulara sahip olan bir insanda ıstırap, daima ıstırap çekmek olsa bile, yalnız koklama duyusuna sahip olan bende bu hiç te böyle değildir. Çünkü benim ilk ilk karşılaştığım koku ıstırap veren koku ise, ben o olurum. Diğer kokulardan haberim yoktur. Bundan dolayı da benim ne değişme nede süre hakkında fikrim olabilir.

(1). CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme: S.47

Condillac bunu şöyle ifade eder." O, bir takım istekler vücuda getirmeden de var bulunmaktadır.„ (1).

Zamanla kokladığım bir gül,daha sonra yine kokladığım karanfil ve yase-
min kokuları benim var oluşumu meydana getirecektir. Bunları ayrı ayrı duyup,
aralarındaki farkları sezebilecek duruma geldiğimde; bir gül olduktan sonra
yasemin, yasemin olduktan sonra da bir gül olduğu zaman, bunların ayrı şeyler
olduğunu sezerim. Bunların sebebinin ise kendim olduğunu sannederim. Çünkü
benim gül ve yasemin hakkında henüz bil bilgim bulunmamaktadır.

Hoş bir durumdan nahoş bir duruma geçiş, nahoş bir durumdan hoş geçiş
benim var olma biçimlerimi belirler. Bu ise belirli zaman içinde olup bite -
cektir. Bu olup bitti sırasında bende bir hatıra kalır. Aksi hâlde bütün du-
yularımı ilk anda aldığım kokudan ibaret olduğunu sannederim. Kokladığım ko-
ku benden ayrılınca, o bende bir takım etkilerini sürdürür. Bunun sebebi be-
nim dikkatimdir. Dikkatin derecesine göre bu koku bende bir tesir bırakır .
Bu koku benden ayrıldıktan sonra bıraktığı tesirin hâla duyulmasına, Con -
dillac hafıza der.

" Koklanan kokunun bıraktığı az veya çok intibaya hafıza denir.„ (2).

Daha önce karşılaştığım bir kokuyu her zaman uyandırmak elimde değildir.
Bu koku hakkında soyut bir fikri hatırlamakla yetindiğimiz bir takım sebepler
vardır. Fakat biz bu fikri her an teşkil edemeyiz. Çünkü genelleştirilmesi
bana ait olan bu koku genel bir fikir altında tasarlanacak,fakat kokunun ken-
disi uyarılmıyacak. Condillac bu sonucu meydana getiren pratik faaliyete
" Hafıza „ (3) der.

(1). CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme :S.47

(2). CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme :S.48

(3). CONDILLAC : İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme :S.32

B- TEK DUYUSU OLAN BİR İNSANIN RUHSAL ve ZİHİNSEL DURUMU:

İnsanın bir takım duygusal yönleri vardır. Bu duygusal yönler insanın hayatında büyük bir önem taşırlar, hattâ bazen bu duygusal hareketler insanın hayatını çizen tek faktör de olabilir. Şimdi yalnız koku alma duyusu bulunan bir insanın duygusal yönünü Condillac'ın bu eserine dayanarak açıklayalım.

I. HAZ ve ELEM

Yalnız koklama duyusuna sahip olan insanın fikirlerini teşkil eden iki unsur, haz ve elemdir. Haz ,hoş duyuların sağladığı. Elem ise, nahoş duyuların sağladığı durumlardır. Condillac'a göre haz ve elem iki türdür.

- a) Gövdeye ait.
- b) Hafıza ve ruhun bütün yetilerine ait

Gövdeye ve hafızaya ait haz ve elem ne demektir? Bunu Condillac'ın di-
liyle cevaplandırırsak: " Bunlar duyulur şeylerdir. Aslında bunlar akla ve ruha aittir. " (1). O hâlde, buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür. Haz ve elemde duyuların meydana getirdiği ruhi bir olaydır. Kaynaklar ise ruhtur. Çünkü gövdede gelen bir haza ruh deniyor.

Acaba hazın, elemin dereceleri varmıdır? Condillac bunun için şöyle söyler: " Haz ve elem bir takım derecelere göre azalır ve çoğalabilir, (2). Bunu kendi üzerimde inceleyeceğim. Duyduğum bir hazın çoğalması ve azalması bana ne kazandırır? Haz azaldığı zaman yok olur. Bu bana hazın kaybolacağını öğretir. Hazın son noktası ise elem olduğundan ,haz çoğalırken elem doğru gider. Bundan dolayı Condillac hazı iki sınırla tanımış olur.

- a) En sayıf haz : Duyumun kuvvetle bağlandığı yerde bulunur.

(1). CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme : S.54

(2). CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme : S.55

b) Duyumun çoğaltamayacağı haz.

Hazzın hoşu aştığı yerde elem başladığına göre ,elbetteki elemde sabit kalmaz . O hâlde elem azalıp çoğalabilir. Çoğaldığı zaman insanın yıkımına, azalırken daima hoşya doğru gider. O hâlde ben duyum aldığım zaman hoş ve nahos, haz ve elem hakkında da bilgim vardır.

II. TEK DUYULU İNSANIN TUTKUSU AŞK ve KİNİ KORKUSU :

Bu duruma gelmiş bir insan, haz durumundan elem durumuna geçtiğini çegitli denemelerden sonra anlatabilir. Bunu anladıktan sonradır ki, hoş ve nahos hakkında bir fikre sahiptir. Bundan sonra hoş bir duyumla karşılaşan insan, nahos bir duyumla karşılaşır;nahos durumdan kurtulup hoşya kavuşma için çareler arar. Bu durumda hoşya yol açan nimete yönelme daha şiddetli olur. Bu nesneyi hiç bir şey unutturamaz. O nesneyi hatırlar,hayâl kurar, yalnız o nesne ile uğraşır. O nesneyi arzuladığı ölçüde alışır. Condillac bunu şöyle açıklar: " Bir tek sözle onda, bu nesneye karşı,adına tutku denilen şey vardır; yani başka isteklerin olmasına imkân vermiyen veyahut hiç olma isteklerin en baskını olan istek vardır. " (1).

Aşk büyük bir isteğin ,sevgi ile karışık şeklini ifade edecek olursa , böyle bir insan hoşya aşiktir. Aşkın kayıp edilmesi bir korku yaratacağından, bu insanda hoş durumdan nahos duruma düşme korkusu vardır. İnsanda ki haz ve elem, ihtiyaç,istek ve tutku belirince; aşk ve kin de ortaya çıkar. İnsan arzu ettiği şeyi sever,sevdiği şeyide arzular. Kendisine ıstırap veren şeylerden ise nefret eder. Condillac'ın bu konudaki açıklaması şöyledir:"Sevmenin, bir nesne karşısında hazlanmak veyahutta arzulamak ile birlikte olduğunu; nefret etmenin de huzursuzluk,hoşnutsuzluk ile birlikte olduğunu göz önünde tutmak yeter,"(2) .

İnsandaki ümit ve korku,aşk ve kinin doğduğu şeylerden doğar. Biz alışkanlığın verdiği hoş duyumları tekrar duyacağımıza hükmedersek bizde bir ümit belirir.

(1). CONDILLAC: Duyumlar Üzerine İnceleme:S.70

(2). CONDILLAC: Duyumlar Üzerine İnceleme:S.70

Eğer bu durum hoş gitmeyen bir durumdan nefret etmeyi mecbur ederse, korku meydana gelir. Condillac bunu şöyle izah eder. "Bu hüküm, hoş giden bir durumun sevilmesine inzimam ederse, ümüdü husule getirir. ve eğer hoş gitmeyen bir durumdan da nefret edilmeye inzimam ederse korkuyu vücuda getirir. " (1).

İnsanda beliren bu ümit ve korku, istekleri artırdığı gibi, şiddetli tutkular ve kompleksler bu iki duyunun çatışmasından ortaya çıkar.

III. UYKU ve RÜYA :

Yalnız koklama duyusu bulunan bir insanın uykusu nasıldır? Bütün duylara sahip olan bir insanın uykusu, duyların faaliyet göstermediği ve etrafında meydana gelen şeylerden habersiz bulunması halidir. Yalnız koku alma duyusu bulunan bir insanın uykusu da şöyledir. Bu insan kokladığı kokunun hatırasını daima sağlayabilir. Bu durumda o kendi varlığını duymas. Hafızası ve hayal etme gücü faaliyetlerini durdurur, düşüncesi var olmaktan çıkar. Bütün yetilerini dinlendirmek bu adama has verir. Bu onun uykusu halidir. Condillac bunu şöyle açıklar: "Meleklerini dinlenir gibi göz önünde tutalım ve bunları hiçbir duyumla uyaralım. Bu durum uyku durumu olur." (2).

Yalnız dokunma duyusu bulunan bir insanda ise uyku hali şöyledir : Böyle bir insan her yere gitmeyi , herşeye ellemeye karşı büyük bir istek duyar. Yaptığı bu hareketler zamanla onun kuvvetini azaltır, hareket etmek istemisine rağmen onda bir yorgunluk belirir. Sonunda açık olarak o bir dinlenme ihtiyacı duyar. Hareket etmeden yorulan bu insan, isteğin sona erdiği yerde kollarını uzatarak hareketsiz kalır. Buna rağmen hafızasının faaliyeti hâlâ devam etmektedir. Ancak eski yaşamış olduğu durumun hatırası ile yaşadığını sanır. Fakat bir zaman sonra herşeyi unuttur, tatlı bir has bütün vücudunu kaplar böylece uyku haline geçmiş olur. Condillac bu durumuda şöyle açıklar :

(1) CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme: S.71

(2) CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme: S.86

"En sonunda onun yeni baştan çizdiği fikirler belli olmaksızın zayıflar ve biraz sonra sönecek bir uzaklığa gidip kaybolur. Bu ise heykel için uyku durumudur.,"(1).

Birkaç saat dinlendikten sonra tekrar çevikleşir, fikirleri geri gelmeye başlar. Fakat bu fikirler yeni baştan silinip yok olmak için belir mişlerdir. Yeni uyanışı onun için tatlı olur, etraftaki nesnelere kavuştuğu için sevinir. Bundan sonraki istekleri daha canlı, yeni bilgilere sahip olma yeteneği daha fazladır. Fakat çalışmalarını onu tekrar yorar, bir müddet sonra yine uykuya dalar.

Bizlere göre rüya bilinç altındaki olayların, uyku anında bilinç çıkmasıdır. Yalnız koku alma duyusuna sahip bir insan için, uykuda yetilerinin faaliyet göstermesi rüya durumudur. Bunu biraz daha açıklarsak: Rüya durumundaki bir insanın fikirleri, uyanık durumdaki aynı sırayı muhafaza etmez. Has da hayâl etme gücünden ayrılır. Böylece ruhundaki yetilerin kendisine etkiye bulunamayacağı, bazı kesik fikirleri gerekli kılar. Böylece rüya görmeye uyanıklık durumundaki farkı ayıramaz. Condillac bu durumu şöyle açıklar: "Rüyalar da, bu kadar acı ve bu kadar ters çarpışmalar ancak, düzeni kuracak fikirlerin arasına girdiği için vukua gelir.," (2).

Yalnız dokunma duyusu bulunan bir insanda rüyayı, Condillac'a dayanarak şöyle açıklayabiliriz. Bu durumdaki bir insan uyanırken gezdiği yerler hakkında iyi, kötü, has ve elem veren bir çok fikirlere sahip olur. Uykuda ise sanki bu fikirleri ona veren nesnelere aynı canlılıkla karşısında görünür, tekrar ederler. Bu insandaki hayâl etme gücü de bu yerleri tekrar gösterecek bir duruma gelir. Bütün bunlar rüya durumunu hazırlar. Condillac bunu şöyle açıklar: "Uyumuşken onun duyduğu şey, öyleyse uyumazdan önce duyduğu şey kadar ona göre geçerlidir.," (3).

(1). CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme : S.173

(2). CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme : S.179

(3). CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme : S.87

Uyku gövdenin olduğu gibi hafızanın ve hayali kurma yeteneğinin ve ruhtaki bütün yetilerin dinlenmesidir. Kendisini uykuya bırakan bir insan rüyalar görür, uyanınca da gördüğu şeylerin yok oluşu onu şaşkına çevirir. Bu adamın uykunun süresi hakkında da bir fikri yoktur. Ayrıca rüyalarda bir çok yanlışmalara düşmesi, bu insanı rüyaların verdiği güvensizlikten kurtulup, uyanırken beliren güven duygusuna geçmesine yol açar.

İKİNCİ BÖLÜM

A- DOKUNMA DUYUSUNA KATILAN DİĞER DUYULARIN KAZANDIRDIĞI

BİLGİ :

Beş duyuyu şahsında sırasına göre teker,teker yaşayan bir insanın durumu,her duyuma göre değişmektedir. Dokunma duyusuna,tat alma duyusu katıldığında,o kendini dokunma duyusu olarak niteler. Dokunma duyusuna katılan diğer duyular,dış nesnelere hakkında nasıl fikir verebilirler? Şimdi bunları Condillac'ın yardımı ile açıklayalım .

Bu duyuların sırası ile dokunma duyusuyla olan ilişkilerini incelersek, olay aydınlanmış olur. Dokunma duyusu ile beraber,koku alma duyusu bulunan bir insanın durumunu Condillac şöyle ifade eder. "Yalnız koku alma duyusu bulunan bir insanın kendini, koklamakta olduğu kokuların hepsi sanır,,(1). Fakat dokunma duyusu koku alma duyusuna katılınca, bu durumdaki bir insanın ilk duyusunun kendisinde olan hatırası nedeni ile, çıkmış olduğu duruma yeniden girmesi onu şaşırtır. Buna rağmen o, bu şaşkınlığın nedenini aramaz. Çünkü kendisine katılan yeni bir organdan habersizdir. Bu insanın koku alma duyusu tabii olup, cisimlerin etkisinin bu duyuda bulunacağını aklından geçiremez. O yalnız dokunma duyusunun kendindeki özelliğini kabul eder. Böyle bir insandaki durumu Condillac ikiye ayırır.İki varlık durumu belirtir. " Bunlardan biri,onun her an yakalayamadığı ve kendisinden her an kaçır gibi görünen varlıktır; öteki de onun dokunduğu ve daima yeni baştan bulabildiği varlıktır., (2).

Elini bir gül bahçesinde gelişi güzel sallayan bir insanın bir çiçeğe dokunduğunu,tesadüfî olarak ta parmakları arasında kalan çiçeği yüzüne yaklaştırıp uzaklaştığını düşünelim. Bu takdirde yalnız koku ve dokunma duyusundan meydana gelen insan,kendini yeni bir tarzda duyar.Bu durum onda şaşkınlık yaratır. Şaşkınlığını gidermek için bu olay üzerinde bir inceleme yapan bir insan,kendi yapısını değiştiren bu durumun bir çiçeğe ait olduğundan şüphelenir.

(1).CONDILLAC :Duyular Üzerine İnceleme:S.186

(2).CONDILLAC :Duyular Üzerine İnceleme:S.187

Tabii ki bu şüpheden kurtulmak isteyecektir. Dolayısıyla bu çiçeğin nasıl kokular meydana getirdiğini, çiçeği yüzüne ve burnuna yaklaştırıp uzaklaştırmak suretiyle tekrarlar. Neticede bu insan ya şüphesini yenecek, yada daha fazla şüpheye kapılacaktır.

Daha sonra bu insan elindeki çiçeği meydana gelen duyu ile karşılaştırır, karşılaştırmalara dayanarak da duyunun kendisine çiçekten geldiğine hükmeder. Condillac bu hükmü şöyle tamamlar. " Kendisinin bu çiçekte olduğuna hüküm verir. "(1). Bu hükmü veren insanın hükümleri, devamlı tekrar etmesi o kadar alışkanlık haline gelin ki, kokunun çiçekte olduğuna yetinmesi ve kokuyu çiçekte duyar.

Artık kendisi bu türlü duyular duyuran bütün nesnelere karşılaştığında, aynı hükümleri vermek alışkanlığını edinir. Kokular ise değişimleri meydana getiren bir takım özellikler olmadan çıkıp, cisimlerin özelliği durumuna girerler. Daha önce bu özellikleri kendi var olma sebebi olarak gören ve kendisini bu duyu kabul eden bir insanın, böyle bir hüküm vermesi bu insanı şaşkına döndürür. Çünkü koku alma duyusu ile edinilen alışkanlıkları dokunma duyusu çok kere silip yok edeceği gibi, koku alma duyusunun fikirlerini, nesnelere göre sıraya koymakta insan zorluk çeker.

Tekrarlamalar, bu türlü hükümlerle senli benli olmasına sebep olur. Bu samimiyetin sonucu olarak kokulu cisimlerle, kokulu olmayan cisimleri birbirinden ayırteder. Koku alma duyusunun sağladığı fayda ise : Dokunma duyusuna, yeni dokunacak bir alanı kazandırmış olmasıdır. O hâlde koklama ve dokunma duyusuna sahip olan bir insanın dokunacağı nesnelere alanı genişlemiş oluyor.

Şimdi öğretme, koku alma ve dokunma duyularına sahip olan bir insanın bilgilerini, evren içindeki durumunu inceleyelim.

(1). CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S.188

Koku alma ve dokunma duyularına sahip olan bir insan, bunun yanı sıra da işitme duyusuna sahip olduğu an; ilk var olduğu durumları yeni baştan edinirse, şaşırıp kalır. Daha önce alışkanlıklar kazanan işitme duyusu sayesinde, dışarıdaki bir çağlayan sesine, bir kuş sesine v.b. şeylere dikkatini verir. Bu sesler onun o kadar dikkatini çeker ki, insan adetâ dokunma ve koklama duyularına sahip olduğunu unuttur. Onun bu dalgınlıktan kurtulmasının tek şartı sessizliktir. Bu sessizlik karşısında o biraz hayret duyar. Bundan sonrasını Condillac şöyle açıklar. "Nihayet yavaş yavaş kendine gelince, dokunulabilir ve kokulu nesnelere yeni baştan uğraşmaya başlar.(1). Yani onun koklama ve dokunma duyusu yeni baştan işitme duyusu ile hareket eder.

Bu sırada sesli bir cisim eli ile tuttuğu zaman cisim kimildatmış olur. Kimildama esnasında çıkan sesler ise tekrar dikkatini çeker, kulağına birkaç kere götürüp getirir. Bu esnada devamlı ses duyar. Ama cisim bıraktığı vakit ses kesilir. Bu tekrarın kazandırdığı hükmü Condillac şöyle açıklar. "Kokuların başka cisimde bulduğuna hüküm verdiği gibi, seslerinde bulunduğuna hüküm verir."(2).

Yapılan tekrarlar işitildiğini, sesli cisim bırakıldığı zaman sesin kesildiğini duyan insan zorunlu olarak bu hükme varacaktır. Bu hükmün tekrar edilmesi, hükmün hızlı verilmesine sebep olur. Seslerin bir cisimden geldiğine hüküm verdiği an işitme bir cisimden geldiğini ayırt edemeyecek kadar çabuk olur. "O bunları cisimde işitir." (3).

Bu insan eli ile dokunduğu nesnelere üzerinde denemeler yapar. Bu sırada kulağına gelen bir seside yakalamak için, elini ani olarak uzatır. Çünkü elleriyle bu cisim de yakalayacağını zannetmektedir. "Zira bu cismin daha uzakta bulunduğuna hüküm vermesini öğrenmiş değildir."(4).

(1): CONDILLAC: Duyular Üzerine İnceleme :S.193

(2): CONDILLAC: Duyular Üzerine İnceleme :S.193

(3): CONDILLAC: Duyular Üzerine İnceleme :S.194

(4): CONDILLAC: Duyular Üzerine İnceleme :S.195

Böyle olduğu için bir adım ilerler, yine yakalayamaz ve yürür. Her adım onu sese daha fazla yaklaştırdığından, gürültü fazlaladır. Tekrar geri çekildiği zaman sesin azaldığını anlamış olur. Bu hareketen ona kazandırmış olduğu durumu Condillac şöyle bir hükme bağlıyor. "Cismin türlü türlü uzaklıkları hakkında hüküm vermesini öğretirler." (1).

Daha sonra böyle cisimlerle senli benli olduktan sonra, bunlar hakkında daha kolaylıkla hüküm verme alışkanlığı kazanan insan için, artık işitme duygusu ile seslerin nereden geldiğine ve seslerin uzaklıkları hakkında yanılmaya düşmeden karar vermesi mümkün olacaktır.

İşitme, koklama ve dokunma duygusuna sahip olan bir insanın nasıl hüküm verdiğini gördükten sonra, bu duylara görme duyusunun katıldığını farz edelim.

Böyle bir durumdaki insan görme duygusuna sahip olur olmaz, bu insan bir şaşkınlık geçirir. Fakat bir müddet sonra koku alma, işitme ve dokunma duyusunun kendinde yapmış olduğu deneylerin, bir takım va olma tarzları olarak bu insana görünmesi. Onun yeni bir duyu ile cisimlerdeki görünen özelliklerden dolayı ilişki duymasına yol açar. Yalnız dokunma duygusuna sahip bir insan için bir örnek ne durumda ise, yalnız görme duygusuna sahip bir insan içinde ışınlar aynı durumdadır. Fakat ışınlar hakkında hiçbir bilgiye sahip değildir. Hatta varlığından bile habersizdir. Işığın kendinden ayrı olduğunu şekiller hakkında bilgi vermesini sağlamak için dokunma duyusunun yardımına ihtiyaç vardır. Dokunma duygusu böyle bir insana ne kazandırır? Şimdi bunu örnekler vererek açıklayalım.

Gözlere açı veren bir ışığın geldiğini düşünelim. Bu durumda insan içgüdüsel olarak elini hemen gözlerine götürür. O elemenden kurtulmak isteyecektir. Gözlerini elleri ile kapattığı zaman nesnelere görmeyecektir. Condillac bunu şöyle ifade ediyor. "Bu andan itibaren artık o, bunları kendi var olma tarzları olarak sanmaktan vaz geçer." (2).

(1):CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme:S.195

(2):CONDILLAC :Duyular Üzerine İnceleme :S.198

Renkler yaygındır.,bu ise renklere ait bir özelliktir. Bunu henüz görme duyusu ile görmeyen insan ancak ,dokunma duyusunun yardımı ile renklerin yaygın olacağına hüküm verecektir. Bu hükme varması için ne lapması lâzımdır . İşte bunu açıkladığımız zaman renklerin yaygın olduğu hakkındaki fikre ortaya çıkar.

Ellerini yüzüne götüren insan, renkleri göremez olur. Ellerini çektiği an ise tekrar görmeye başlar. İşte bu hareketlerin tekrarı renklerin bütün nesnelere olduğunu gösterir. Bunada sebep dokunma duyusudur.

Gören insan ile eli ile bakan insan arasında ne fark vardır? Condillac bunu gölme ifade ediyor. "Görmek ve bakmak arasında bir fark olduğu bulunmaktadır. Bununla beraber biz görür görmez bir takım fikirler edinmeyiz, ancak düzen ve metotla baktığımız zaman bu fikirleri ediniriz ." (1)

Aniden bir şeyi görmek bir insana bir fikir sağlayamaz,sadece şüpheli bir takım şeyler bırakır. Bakmak ise bir nevi dikkatle incelemektir. Fakat neticede insana fikir kazandıran budur. Bu işleri yapan ise görme duyusudur. Görmeye insanın istemediği şeyler vardır. Halbuki diğer duygularda dikkat , hafıza hep birlikte çalışır. Şimdi renkleri sadece görünen bir insan bunlar hakkında bilgi verebilirmiydi? Elbetteki hayır.,çünkü görme belirli bir olaydır. Bakma için belirli nesnelere birine yönelip incelemek lâzımdır.

Dokunma duyusu gözleri nasıl eğitir? Dokunma duyusu ile birlikte gözlerin vereceği hükümler nasıldır? Bu soruyu Condillac'a göre açıklayalım.Elini gözlerine götürüp getiren bir insan,elini götürdüğü zamankaranlık,çektiği zaman aydırlık fikrini benimsemiş olurlar. Şayet dokunma duyusu olmasaydı bu fikri kazanamazdır.

(1):CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S.201

Ancak gece olduğu zaman karanlık, gündüz olduğu zaman ise aydınlık olarak nitelendirirdi. Dokunma duyusu ile bunların aynı fikirler olduğuna hüküm veririz. Ellerini gözlerine, oradanda cisilere götüren insan, cismin gözden olan uzaklığını ölçer.

Dokunma duyusuna sahip olan bir insan ancak yetiğebileceği nesnelere incelemekle işe başlar. Zira başka türlü hareket edemezdir. Çünkü bunların ötesini henüz görmesini öğrenmiş değildir.

O daha uzaktaki nesnelere hepsini görünüşü sınırlayan bir kuşağın ucunda görür. Görmekte olduğu cisim yakalamak isteği onu bu nesneye doğru hareketlendirir. Yakalayamadığı zaman ise ,gördüğü nesne ile kendisinin arasında bir uzayın olduğuna kanaat getirir. Yakalamak işi dokunma duyusuna ait olduğundan ,uzay fikrini kazandıran dokunma duyusu olmuş olur. Condillac bunu şöyle açıklar ." Bir nesnenin büyüklüğünün hatırası ne olursa olsun o, bu biçim kendisinden uzaklaştıkça gözlerinde küçülür. "(1).

Bunun sebebi görme olaylarına aittir. Bunun bir görme olayı olduğunu insan nasıl öğrenecektir. Bunu öğreten ise dokunma duyusudur. Dokunma duyusu göze nesnelere gerçek büyüklüğünde görünmesini ancak, nesnelere bütün parçalarını göze incelttilerek duyurduğu için ağ tabakasında net olarak görülür. Net gözükmediği zaman nesne küçülür. Bu ise net olarak incelemekten meydana gelir.

Böyle bir insan tutmakta olduğu nesnelere farklarına varmakla yetinmez ve aynı zamanda hiç dokunmadığı nesnelere farkına varır. Bunun içinde nesnelere benzeri veya benzeri olabilecek duyuları almak kâfidir.

Bir cismin büyüklüğünü ve uzaklığını denemelerle öğrenmiş olmasına rağmen diğer fikirlerinin uzaklığı hakkında fikir veremez. Çünkü ışığı türlü türlü yansıtan cisimler vardır. Bunları ise dokunma duyusu bildiremez.

(1): CONDILLAC : Duyular Üzerine inceleme :S. 213

Görme duyusunun kendisi ile ka itliğa düştüğü olur. Meselâ karşidan gör-
düğü bir kulenin yuvarlakmı,köşelimi olduğunu ancak yanına gittiği zaman do -
kunma duyusu ile öğrenir. Şayet dokunma duyusunun gözlere yardımı olmasaydı
bu durumdaki insanın davranışı ne olurdu ? Bu durumda uzaktaki cisimlerin ka-
rışık veya seçik oluşlarına göre belirlerler. Yakındaki cisimler ise dokunabi-
lecek bir mesafeye geldiği zaman bilecektir. "Uzaklık hakkında büyüklüğe da-
yanarak hüküm verecektir."(1) Çünkü uzakta görünen bir ağaç hakkındaki fikri
yakındakinden daha büyük olacaktır. Göz artık uzaklıkları daha iyi bir şekil-
de ayırdeder. Görme kabiliyeti ise dokunma duyusunun büyüklüklerini öğretme-
diği alana kadar gider. Meselâ : Gök kubbenin yüksek bir dağla birleştiği hük-
müne varılması gibi. Fakat dağın yüksek bir tepesine çıktığında bunun böyle
olmadığını anlar. Yaptığı birkaç tekrardan sonra göz,bunları ayrı olarak ayırt
eder. Daha sonra büyüklüklerle senli benli olunca,bunları kıyaslar ve ve bu
kıyasla bunlar hakkında verdiği hükme etkide bulunur. İlk karşılaştığı nesne-
hakkında ilk anda hüküm veremez. Bunları daha senli benli olduğu büyüklükler-
le kıyaslar. Meselâ :Kendisi ile karşılaştırarak ,kendisinden büyüğe büyük ,
küçüğe küçük diyerek bir hüküm verme fikrine sahip olacaktır. Bunların ilk
anda yardımcısı dokunma duyusudur.

Şimdi tat alma duyusuna, dokunma duyusunun etkilerini açıklıyalım. Condillac
tat alma duyusundan bahsederken şöyle der ." Tat alma duyusu o kadar hızla ol-
gunlaşıp yetişir. "(2). Çünkü ondaki tat alma hücreleri doğuştan öyledir. Bu
durumdaki bir insanın tat alma duyusunun faaliyet gösterebilmesi için bir is-
tek şarttır. Bu isteğin meydana gelmesine sebep de açlıktır. Condillac'a göre
"açlığı giderecek çareleri henüz o bilmemektedir."(3).

(1):CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S.217

(2):CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S. 245

(3):CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S.246

Onda besin fikri olmadığından hiç bir şey arzu edemez. Bütün çabası ise bu durumdan kurtulmaktır. Bunun için de bu zamana kadar duyduğu bütün duylara kendini bırakır, dolayısıyla tasası artar. Böyle bir insan elinde olmadan dişlerini önüne gelen şeye geçirecektir. Bu ısırma anında açlığını gidereceğini farz edersek, artık başka besin aramaz. Böyle bir insan için dokunma duyusunun faydaları bundan sonra başlar. Çünkü birkaç def'asında ellerini kendisini mest eren kokulu cisimlere götürür. Bu durumda bazı meyvaları elleriyle yakalayıp kendisinin açlığını giderecek nesnelere öğrendiği gibi bunu yakalayan organın da el olduğunu anlamış olur. Condillac bunu şöyle açıklar. "Açlık artık eskiden olduğu gibi belli hiç-bir konusu bulunmayan bir duygu olmaktan çıkar." (1).

(1) : CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S. 247

B- BEŞ DUYUSU OLAN BİR İNSANIN DÜNYAYI TANIMASI :

Şimdi beş dusunu kullanan bir insanın durumun inceleyelim. Beş duyusu olan bir insan evrende her şeye karşı hazır bir vaziyette bulunmaktadır. Evrende duyuların te tek ,bazen ikisinin birden,bazendahepsinin birden dik- katini çeken olaylar olduktan sonra insan bir takım şaşkınlıklara düşer.Çün kü aynı anda gözüne gelen ışık ile duyduğu ses,kendisinin geçmişte bulunduğu var olma tarzlarını hatırlamasına meydan vermeden onu şaşkınlığa düşürür. Bu durumdaki insanın şaşkınlıktan kurtulması gerekir. Kurtulduktan sonra bil gileri ilk duruma göre değişecektir. Bu bilgiler ise, Condillac'a göre :

a) Teori Bilgileri .

b) Pratik bilgileri(1) olmak üzere ikiye ayrılır. Condillac bilgileri bu şekilde ayırdıktan sonra ,teori bilgilerini şöyle açıklar."Bizi bir dile muhtaç eden birinci bilgilerdir. Çünkü bunlar bir sürü seğik fikirlere daya nırlar,bunları belirleyip sınırlandırmak için birtakım işaretlere ihtiyaç duyulmuştur..(2).

Pratik bilgiler ise "Bir takım müphem fikirlerdir..(3). Biz onları fark edemediğimiz hâlde,onlar hareketlerimizi düzene koyarlar. Yani bunlar alışkanlık sonuğunda kazanılan fikirlerdir. Kaynağı içten gelen bir itiş - tir,bu bir çeşit iç güdüdür. İnsanın beş duyusu bir anda faaliyete geçti- ğinde ,bir takım hükümler verecektir. Bu hükümleri verirken içten gelen bir hareketle yaptığından ,bir takım fikirlere sahiptir. Bu bilgiler Condillac'a göre pratik bilgilerdir. Bu hükümlerin doğru ve yanlış olduğu hakkında bir- şey bilinmemektedir. Bir çocuk konuşmaya başladığı zaman ,kelimelerin yardı- mı ile düşüncesinin çözümlene yapar ve bir takım hükümler verir. O bir ta- kim hükümler vermek ihtiyacını duymasaydı,bir dil öğrenmek ihtiyacını da duymıyacaktı.

(1): CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S.253

(2): CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S. 253

(3): CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S.253

I- DUYUMLAR YOLU İLE İHTİYAÇLARI TANIMA :

Böyle bir duruma gelmiş bir insanın ihtiyaçları nelerdir? Bunları elde etmek için neler yapmamız gerekir.

Böyle bir insan herşeyden önce tabiatta bulunmaktadır. Tabiat Kanunları ise insanı bazı şeyler yapmaya zorlar. Bunun içindir ki insanlar tabiatla mücadele etmek zorundadır. Tabiat bu insanı yaratmasa, bütün ihtiyaçlarını da karşılıksız verseydi, insan " bulunduğ u gibi kalırdı ."(1).Çünkü hareket ve zorlamalara karşı bilerek bilmeyerek sacaşamaz. Onun herşeyini tabiat karşıladığına göre, bu insanda arzu ve tasa olmaz.

Biz, bu insanı varsayımlara dayanarak tabiatın içinden alıp,gerçek tabiatın içinde düşünelim. Bu durumda arzu edilen herşeyin karşısında bir engel olduğundan, insan arzusuna ulaşmak için engelleri yenmek zorundadır. Aksi hâlde bir tasa duyar. Arzudan mahrum kalacak olursa, arzu tasa ile birlikte artar. Bu arzuya karşı büyük bir tutkuya sahip olur ve bu tutkuyla istediğ i nesneyi elde etmek ister. Böyle bir insan arzuladığı şeye kavuştuğ u zaman sükunet bulur ve rahatlar. Condillac bunu şöyle açıklar. "İlk defa bir ihtiyacı giderdiği için bu ihtiyacı bir daha duyacağını sezmez ."(2)

Az ve zayıf ihtiyaçlar fazla çaba göstermeden elde edilir. Bunların tatmin edilmesi eskiden duyulan ızdırapları bilmesi kâfidir. Hayal gücü ızdırapları gözününe getirdikten sonra ,insan da bunlarla tekrar karşılaşacağı korkusu uyanır. Böyle bir korku ile hareket eden insanı yine, bu korkudan hayâl etme gücü kurtarır. Hayâl etme gücü bütün ızdırapları yok eden şeyi gözününe getirir. Böyle bir durumda bunları elde etmek hırsından dolayı bir ümit doğar. Condillac bunu şöyle açıklar ."Korku onu eskiden çekmiş olduğ u acılarla tehdit ettiği hâlde, ümit bunları önceden sezme çaresini bulmakla okşayıp durur."(3).

(1): CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme : S.254

(2): CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme : S.256

(3): CONDILLAC : Duyumlar Üzerine İnceleme : S.258

O bazen korku, bazen ümit içinde yaşar. Böyle bir insan da ümit ve korku denk duruma gelince o, ne mutlu nede mutsuz olur. Bu durumdan kurtulup ihtiyaçlarını bilmesi gerekir. Şiddetli bir ihtiyacın o ızdırıp vereceğini anlar. Bu ızdırabı meydana getiren duygu ise açlıktır. Açlık duygusunu tatmin etmek isteyen insan bütün yetilerini bu faaliyetlerin giderilmesine seferber eder. Tat alma duygusuna diğer duyular yardımcı olur. Onların faaliyeti tamamen bu duyunun emrine girmiş durumdadır. Açlığını gidermek için eline geçirdiği meyvanın, tadı hakkında bir yargıda bulunmadan yer. Yemiş olduğu bu meyvaları hiç görmez. Ancak bu hareketlerden sonra diğer meyvalara yöneldiğinde, ayırma işlemi yapır. Böylece yediği besinleri renklerine, şekillerine ve tadlarına göre sınıflandırır. Condillac'ın deyişi ile " bunlar arasında kıyas yapar." (1)

II- KARŞILAŞTIRMANIN ÖNEMİ ve YARGI :

Bu duruma gelmiş insan yediği besinler arasında bir karşılaştırma yaparak, en fazla hoşuna giden şeylerle beslenme yolunu seçer. Daha sonra buna yatkınlaşıp alışır. Bu alışkanlık büyüyerek insanın yaptığı tercihte, haz derecesinde etkiye bulunur. Bizim ilk fikirlerimiz haz ve elem olmasına rağmen ,daha sonra edindiğimiz fikirler, bunları kovalıyarak, bizim ihtiyaçlarımızı doğuran karşılaştırmalara yol açar. Condillac karşılaştırmayı şöyle açıklar : " Kıyaslamak aynı zamanda iki fikre dikkat etmekten başka bir şey değildir." (2) O hâlde benim dikkatim , bu iki fikir arasında dağılmış olması gerekâr. Bu yanlış bir fikirdir. Çünkü karşılaştırma, aynı zamanda verilen iki fikirden birini diğerinden özellikle ayırmaktır.

Karşılaştırmanın olması için, insanın bir yargısı bulunması gerekir. Zira benim bir fikre veya yargıya sahip olmam demek; kokladığım bir gül ve karanfil ol, gülün, karanfil olmadığını anlayarak, ikisini de aynı anda dikkat edemeyişimdir. Kokladığım bir gülün izlenimi bende olması şart ki ,bundan sonraki kokladığım karanfilin ayrı koku olduğuna inanayım. Condillac yargıyı şöyle açıklar.

(1): CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S.261

(2): CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S. 51

"Hüküm, karşılaştırılan iki fikir arasındaki bir bağlantıdan başka bir şey değildir.„(1). Karşılaştırmaların ve yargıların tekrarı, bunları daha kolay vermek alışkanlığı getirir. Yani, yeni karşılaştırmalar yapmak, yeni hükümler vermek, yeni alışkanlıklar elde etmektir.

III- HAYAL GÜCÜ :

Dikkatin deney yoluyla öğrenilen ilk sonucu , zihinde nesnelere yol açtığı kavrayışların , bu nesnelere yol açtığı kavrayışların, bu nesnelere olmadan da varlıklarını devam ettirmesidir. Bu kavrayışlar, ilk sıralarına bağla olarak devam ederler ve bunlar arasındaki bağlantı böylece meydana gelir. Anımsama'da dahil olmak üzere birçok faaliyetin kaynağı burası olur. Bunun ilki hayal gücüdür. Hayal gücünü , Condillac şöyle açıklar. "Muhayyile bir sezgi, dikkatin bununla bir nesne arasında bulunduğu bağlantının sırf kuvveti dolayısıyla, bu nesne görüldüğü vakit teressüm edince vukua gelir.„(2).

İnsanın hafızasına etki eden duyular iki türdür. Bunlardan birincisi hafızaya şiddetle etki eden duyular, diğeri de yalnız hatırası kalmış duyulardır. Böylece hafızada edinmiş olduğumuz alışkanlıkta, iki derece göze çıkar. Bu melekenin geçmişi şöyle böyle hatırladığı an, en zayıf an, geçmişi sanki şimdi gibi hatırladığı derece ise, en kuvvetli andır. Condillac'a göre "Eşyayı sadece geçmiş olarak hatırladığı zaman bu melekenin adı hafızadır; eşyayı şimdi görüyormuş gibi kuvvetle tasarladığı vakit de bu meleke Muhayyile adını alır.„(3). Yani, hazır bulunmayan bir şeyi hazırmış gibi gösteren canlı bir hafızadır.

Bir insan ümitli iken , hayal gücü onun önündeki bütün engelleri kaldırır. Nesnelere ona güzel tarafı ile gösterir ve bunu az sonra bunları elde edeceğini kendisine anlatır. Korku durumunda iken, felâketlerin hepsini birarada görür. Bunlar onu tehdit eder. Bunları önleyecek bir çare bilmez ve zavallı bu duruma düşer. Condillac bunu şöyle özetler: "Ümit ve korku ile az çok bir bağlantısı olan nesnelere hepsini muhayyile ona işte böyle gösterir.„(4). Bu tutkular o insanı bahtiyar ettikleri gibi, bedbaht duruma düşürürler.

(1): CONDILLAC : Duyular Üzerine İncele : S. 261

(2): CONDILLAC : İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme : S.31

(3): CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S.60

(4): CONDILLAC : Duyular Üzerine İnceleme : S.258

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A- BİLGİLERİMİZİN KAYNAĞI :

Bundan önceki bölümlerde beş duyu yardımı ile bilgilerimizin kaynağına inerek, bunların doğuşunu, gelişmesini ve tabiatın bilgilerimiz için gizliği sınırı beş duyu yönünden incelemiştik. Bu araştırmaları ancak gözlemler yönünden başarı ile yapılabilir. Bu ise herkes için geçerli bir usul değildir. Biz ancak, herkes için geçerli ve kimsenin şüpheye düşmediği bir yolla, bilgilerimizin kaynağını, hangi ilkeye göre hareket ettiklerini ve kullandıkları vasıtaların neler olduğunu göstermekle başarılı bir sonuca varırız. Şimdi Condillac'ın yardımı ile bunu kısaca açıklayalım.

Bilgilerimizin kaynağı ne olursa olsun, bu kaynağa geri dönmek istersek; biz, sonunda ikinci bir düşünüşün konusu olan ve üçüncü bir düşünüşe konukluk etmiş bulunan, basit bir ilk düşünüşe ulaşmış oluruz. İnsan kendi üzerinde ilk düşünüşünü araştırmaya için, elinde bu araştırmayı yapacak hiçbir vasıtası yoktur. Fakat insan ancak kendi düşünüşünü dayar, bu düşünüşü esaslı olarak kendine ait olmayan şeylerden ayırdeder.

Biz bir insanın var oluşunun ilk anlardaki düşüncelerini gözönüne alırsak; bu insan ruhu ışık, renkler elem ve hazları ayrı ayrı duyumlarla karşılarırsak ilk düşüncelerini meydana getirir. Böyle bir insan, duyumlarının kendisinde yol açtığı şeyler üzerinde derince düşünmeye başladığında; sezme, hayal etmek gibi ruhun türlü faaliyetlerini fikirlerine yöneltecektir. Condillac bunu şöyle açıklar: " Demekki, dış nesnelere bizim üzerimizde etkide buldukça türlü fikirler ediniriz. Biz duyumların ruhumuzda yol açtıkları ameliyeler üzerinde düşündükçe de, dış nesnelere edinmiş olabileceğimiz bütün fikirleri elde ederiz. " (1).

Böylece duyumlarımızın ve ruhun bütün faaliyetleri, bilgilerimizin malzemesi oluyor. Ruh, gövdeden ayrı olarak gözönünde tutulunca, gövde ancak bir aracı olabilir. Bundan çıkan sonuç ise, bilgilerimizin ancak bir aracı vasıtası ile duyumlarımızın sonucu olmasıdır. Buna rağmen ruh, duyumların yardımı olmaksızın bir takım bilgiler edinebilir.

(1): CONDILLAC : İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme : S.4

Buda bize gösteriyor ki bizim, duyularımızı kullanmadan da bir takım fikirlerimiz vardır. Condillac bunu şöyle sonuca bağlar : "Ruhu bedenden bağımsız olarak gözönünde tutmak sözkonusu olmadığı gibi ,yine onu içinde bulunduğumuz sistemden farklı bir sistemde bir tek bedene mahsus olarak gözönünde tutmakta sözkonusu değildir.,"(1). Buna karşılık tek konumuz denemeye dayanarak, kimsenin şüphe etmeyeceği olgulara göre muhakeme yürütmek olacaktır.

Duyular adı verilen fikirleri biz, duyulardan mahrum olduğumuz zaman açıkça biliriz. Bundan dolayı bu fikirler doğuştan gelmiştir. Fakat duyularda ancak fikirlerden sonra gelen ve onları değiştirerek başka kılığa sokan herhangi birşey gözü ile bakılmıştır. Küçük bir dikkatle ışığın renklerin ve sertliğin farkına vardığımızda , bu duyular ve benzeri başka duyular, cisimler hakkındaki bütün fikirleri bize vermek için yeterli olduğunu gösterecektir.

Bir ses duyduğumuzda,bir renk gördüğümüzde bu duyuları açık ve seçik olarak kavrarız. Fakat bunları dikkatle incelersek; duyularımızın kapalı ve karışık bir takım fikirler verdiğini anlarız. Condillac duyularımız da ayırt edilecek üç şey olduğunu söyler: " 1. Duyduğumuzu kavrayış, 2-dışımızda bulunan herhangi bir şeyle bu kavrayış arasında kurduğumuz bağıntı,3-şeyaya atfettiğimiz şeyin bu eşyaya gerçekten ait olduğuna dair verdiğimiz hüküm.,"(2) .

Uzaktan gördüğümüz dört köşeli bir yapının bana,yuvarlak olarak görünmesi,benim bu konudaki veya yuvarlak fikrindeki kapalılık veya karışıklıktan değil,bu yapı için verdiğim yuvarlaklık hükmündedir. Bu ise bir yanılgıdır. Bu hükümler bize ancak eksiklik ve aksaklıkları düzeltilmiş olarak ,iyice düşünülmüş bir deneyiştten sonra yararlı olurlar.

(1): CONDILLAC : İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme: S.9

(2): CONDILLAC : İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme: S.13

B- RUHUN FAALİYETLERİ : KAVRAYIŞ, BİLİNÇ, DİKKAT ve ANIMSAMA .

Ruhun faaliyetleri gözönünde tuttuğunda, bunun daha çok akla ve iradeye bağlı olduğunu göreceğiz. Bizim inceleyeceğimiz bölüm, ruhun faaliyetlerinin akla bağlı olan bölümüdür. Şimdi bu kısımda geçen kavrayış, bilinç, dikkat ve anımsamayı inceleyelim.

Kavrayış veya duyuların etkisiyle ruhtaki beliren etki, aklın ilk faaliyetidir. Bizim bu konuda edineceğimiz fikir, hiçbir sözle elde edilemez. Herhangi bir duyudan aldığımız bir duyumla karşılaştığımız zaman, duymakta olduğumuz şey üzerinde biraz olsun etraflıca düşünme, bu fikri bize sağlar Ruh nesnelere kavramadığı vakit, nesnelere duyulara etkisi boğunadır. O zaman ruh ise bunların hiç birinin farkına varamaz. Condillac bunu şöyle açıklar : "Onun için ilk ve en-az derecedeki bilgi, kavramaktır." (1). Kavrayışın, duyular üzerine etkiler sonunda çıkmasından dolayı, bu ilk derecedeki bilginin çeşitli duyuların az veya çok bilinmesine yol açar. Bu derecelere göre az ve çok yaygınlığı olur.

Bazen yaptığımız araştırmaların konusu ne kadar basit olursa, araştırmaların güçleştiğini fark ederiz. İşte bu sırada ruh, karşılaştığı bütün kavrayışların farkına varır mı? Bu konuda incelemeye değer bölüm, ruhun farkına vardığı bir takım kavrayışların olmasıdır. Condillac, bu farkına varmayı şöyle açıklar. "Kendisine bunlar hakkında bilgi veren ve kendisinde olup bitenin hiç olmazsa bir bölümünden kendisine haber veren bu duyulara ben şuur adını veriyorum." (2). Ruhun farkına varmadığı hiçbir kavrayış yoksa ve bunun bilinmesine karşıt durumda bir kavrayış bulunmazsa, kavrayış ve bilgi tek bir faaliyettir. Fakat aslında bunlar gerçek bir duygu kabul edildiğinde, birbirinden ayrı iki faaliyet olur. Böylece bilgilerimiz de kavrayışa değil, şuura bağlanmış bulunurdu.

(1): CONDILLAC : İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme: S.19

(2): CONDILLAC : İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme: S.20

Biz herhangi bir tabloya baktığımız zaman, bu tablodan aynı zamanda kavradığımız birçok kavrayışları bazılarına kıyasla, daha iyi farkına varır ve daha iyi sezeriz. Bunlar hakkında sezgi arttıkça öteki kavrayışlar hakkında da sezgi o derece azalır. Olup biten faaliyetle, manzaranın geri kalanı arasında bilinç dağılır gibi gözükteği anlar vardır. Önce ,insanın hoşuna gidecek nesnelere az olması halinde yanılma şiddetli olur. Condillac bunu şöyle açıklar. "Her ne olursa olsun şuurumuzun, bazı kavrayışlara kıyasla bilgi edinmiş olduğumuz tek kavrayışlar gibi görünecek kadar şiddetle çoğalmasına yol açan bu ameliyeye ben dikkat adını veriyorum." (1). Dikkatin büyük olması hâlinde, diğer nesnelere husule getirdiği kavrayışlar da o derece az hatırlanır.

Condillac iki türlü kavrayış ayırdeder. "Bir kısmı hiç olmazsa müteakip anlarını hatırladığımız kavrayışlardır; öteki kısmı ise, farkında olur olmaz unuttuğumuz kavrayışlardır." (2).

Nesneler dikkatimizi çektiğinde bizde yol açtıkları sezgiler, kendi varlığımıza ait duygularla, bu varlıkla herhangi bir bağıntısı olabilecek herşeye bağlanır. Bu durumda şuur, bize heran yarıyan ve denemelerin temeli olan yeni bir faaliyet olur. Condillac'a göre bunu açıklarsak, "Hayatın her lâhzası bize onsuz var oluşumuzun ilk lâhzası gibi gelir ve bizim bilgimizde ,bir ilk sezginin artık ilerisine gitmez . Ben buna anımsama adını veriyorum." (3). Bunu açıklarsak; anımsamayı, bizim sezgilerimizin zincirlenip-ten sonra kalıveren bağlantılar husule getirir.

(1): CONDILLAC : İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme :S.21

(2): CONDILLAC : İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme :S.23

(3): CONDILLAC : İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme :S.29

BİBLİYOGRAFYA

ETIENNE BONNOT de CONDILLAC

I. DUYUMLAR ÜZERİNE İNCELEME
(TRAITE des SENSATION)

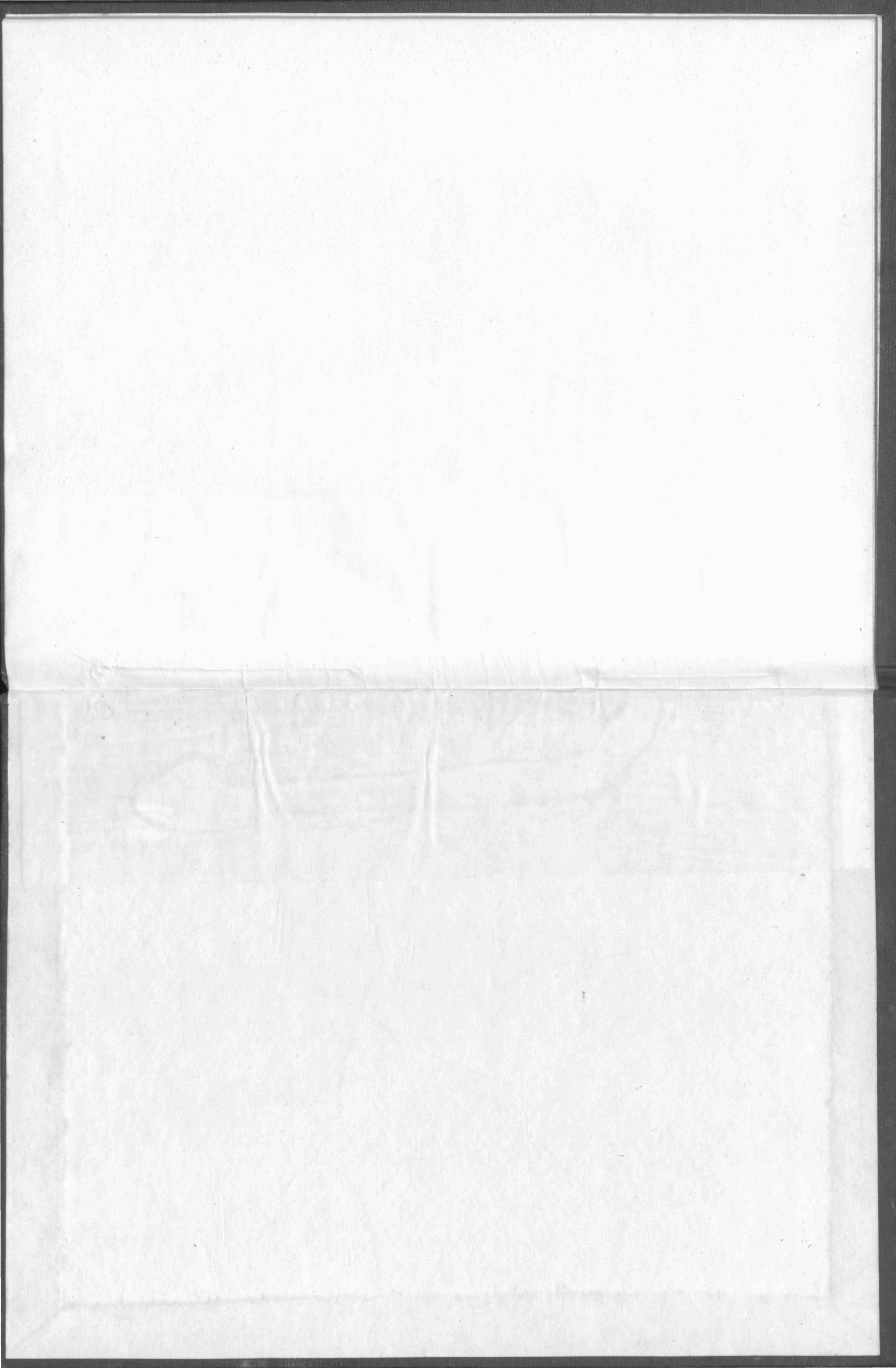
ÇEVİREN: MİRAÇ KATIRCIOĞLU
İSTANBUL 1954- MAARİF BASIMEVİ

II. İNSAN BİLGİLERİNİN KAYNAĞI ÜZERİNE İNCELEME
(ESSAI SUR L'ORIGINE de la CONNAISSANCE HUMAINE)

ÇEVİREN : MİRAÇ KATIRCIOĞLU
İSTANBUL 1954 - MAARİF BASIMEVİ

MACİT GÖKBERK
FELSEFE TARİHİ
İSTANBUL 1967 -BİLGİ YAYINEVİ

A. WEBER
FELSEFE TARİHİ
ÇEVİREN : V.ERALP
İSTANBUL 1944- REMZİ KİTAPEVİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

10016